АЗӘРБАЈЧАНДА КИТАБХАНА ИШИ ҮЗРӘ ИЛК МЕТОДИКИ МӘРКӘЗЛӘР

(1-чи мәгалә)

Хәлил ИСМАЈЫЛОВ
педагожи елмләр намизәди, досент

АДР-ин јаранмасындан сонра болшевикләр Азәрбајчанын истиглалијјәтинә гаршы јөнәлдилмиш дүшмәнчилик мөвгејини кетдикчә күчләндирирдиләр. Ики дәфә - 1918-чи илин декабрында вә 1919-чу илин мајында болшевикләр Бакыда сијаси тә'тилләр тәшкил етмәјә чәһд көстәрдиләр. Бу тә'тилләр сијаси характер дашыјыб, Азәрбајчанын дөвләт мүстәгиллијинә гаршы јөнәлдилмишди. Лакин азәрбајчанлы фәһләләрин һәмин тә'тилләри бајкот етмәси нәтичәсиндә онлар там ифласа уғрадылар. Јалныз бу уғурсузлугдан сонра болшевикләр Азәрбајчанда јеритдикләри сијасәтдә чох тәләсик дәјишикликләр етмәјә мәчбул олдулар.

РК (б) П-нын јерли тәшкилаты кими азәрбајчанлылар арасында нүфуз газанмағын гејри-мүмкүнлүјүнү баша дүшән Бакы болшевикләри көздән пәрдә асмаг мәгсмәдилә "мүстәгил" Азәрбајчан Коммунист (болшевикләр) Партијасынын јарадылмасы идејасыны ирәли сүрдүләр. "Бу күн артыг һеч кимә кизли дејилдир ки, АК (б) П Совет Русијасынын Азәрбајчана гаршыдакы мүдахиләсини пәрдәләмәк үчүн јарадылмышды".[1]

1920-чи илин әввәлләриндә Русијанын Азәрбајчана гаршы һәрби мүдахиләјә һазырлыг компанијасы јекун мәрһәләсинә гәдәм гојмушду. Русија Совет һөкумәтинин Азәрбајчана әсл мүнасибәтини В.И.Ленинин 1920-чи илин мартын 17-дә И.Т. Смилгаја вә Г.К.Орчоникидзејә көндәрдији телеграм әкс етдирир: "Бакыны тутмаг олдугча вә олдугча зәруридир. Бүтүн гүввәләр буна јөнәлдин."[2] 1920-чи ил апрелин 27-дә XI орду Азәрбајчан әразисинә сохулуб Бакыја доғру ирәлиләмәјә башлады. Ејни вахтда апрелин 27-дә Азәрбајчан парламентинә Азәрбајчан К (б) П МК вә РК (б) П-нын Гафгаз өлкә комитәсинин Бакы бүросу адындан һакимиј-

1. Азәрбајчан Демократик Республикасы. –Б., 1992. -с. 32.
2. Ленин В.И. Әсәрләринин там күллијјаты. –Ч. 29. С. 342.

јəти тəhвил вермəк hаггында ултиматум тəгдим олунду. Ган төкүлмəсинə јол вермəмəк үчүн Азəрбајҹан парламенти həмин күн ахшам саат 11-дə hакимијјəтин Азəрбајҹан коммунистлəринə верилмəси барəдə гəрар чыхартды. Беләликлə, 1920-ҹи ил апрелин 28-дə АДР-ин гануни hөкумəти Русијанын həрби тəҹавүзү нəтиҹəсиндə деврилди вə Азəрбајҹанда 70 ил hөкмранлыг едəн болшевик режими hакимијјəтə кəлди.

Гејд етмəк лазымдыр ки, Азəрбајҹан Коммунист Партијасы вə Совет hөкумəти јахшы баша дүшүрдү ки, болшевик hакимијјəтини мөhкəмлəндирмəк үчүн илк нөвбəдə həртəрəфли сијаси тəблиғат-тəтвигат системи вə пролетар диктатурасы идеолокијасына хидмəт едəн кениш информасија мүhити јарадылмалыдыр.

В.И.Ленин ачыг е'тираф едирди ки, бүтүн тəhсил оҹаглары, мəдəни-маариф мүəссисəлəри тəблиғат-тəтвигат ишиндə партија вə дөвлəтин гəрар вə көстəришлəринин, сосиализм вə коммунизм идејаларынын həјата кечирилмəсиндə əсас рол ојнамалыдыр. О көстəрирди ки, “Биз инди мүтəшəккил китабханалар шəбəкəси јаратмалыјыг... Бу кичик ишдə ингилабымызын əсас вəзифəси əкс олунур.”[1]

Мəhз бу сəбəбдəн 1920-ҹи иллəрин əввəллəриндəн Азəрбајҹан Коммунист Партијасы вə совет hөкумəти сијаси маариф ишинə, јени тəhсил оҹагларынын ачылмасына, савадсызлығын лəғв олунмасына, китаб нəшринин, мəдəни-маариф мүəссисəлəринин вə елəҹə дə китабхана шəбəкəсинин кенишлəндирилмəсинə хүсуси диггəт јетирмəјə башлады. Шүбhəсиз ки, Азəрбајҹан Коммунист Партијасы вə Совет hөкумəтинин həјата кечирдији маарифчилик вə мəдəни гуруҹулуг тəдбирлəри кениш зəhмəткеш күтлəлəри арасында пролетар диктатурасынын идеолокијасынын тəблиғи вəзифəлəринə табе едилир.

Лакин објективлик наминə гејд етмəлијик ки, Азəрбајҹанда 1920-ҹи иллəрин əввəллəриндə həјата кечирилəн маарифчилик вə мəдəни гуруҹулуг тəдбирлəри халгын тəhсил вə мəдəни сəвијјəсинин инкишафына, савадсызлығын лəғв едилмəсинə мүсбəт тə'сир көстəрмəјə билмəзди. Бу фикри həмин иллəрдə Азəрбајҹанда китабхана ишинин инкишафыны көстəрəн фактлар тəсдиг едир. Республикада китабхана ишинин тəшкили илə Халг Маариф Комиссарлығы јанында тəшкил едилмиш “Мəктəбдəнкəнар ишлəр” шө'бəси мəшғул олурду. Белə шө'бəлəр ејни заманда бүтүн шəhəр, гəза вə рајон маариф шө'бəлəриндə дə тəшкил едилмишди. Аз сонра бу шө'бəлəрин нəздиндə “Китабхана јарым шө'бəлəри дə јарадылмышды.”[2]

1. Ленин В.И. Əсəрлəринин там күллијјаты. -Ҹ. 29, с. 342.
2. Хəлəфов А.А. Совет Азəрбајҹанында китабхана ишинин тарихиндəн. -Б., 1960, с.26.

Белə дөвлəт структурларынын јарадылмасы республикада китабхана шəбəкəсинин јаранмасы үчүн əсаслы зəмин олмушдур. Белə ки, 1925-ҹи илдə республикамызда артыг 91 күтлəви китабхана-гираəтхана фəалијјəт көстəрирди. Бу китабханаларын фондунда 584.147 китаб вар иди. Онлар 77588 охуҹуја хидмəт едирди.[1]

Күтлəви китабханаларын 25-и республиканын гəзаларында иди. 1925-ҹи илдə республиканын гəза вə рајон китабханаларында 85000 китаб вə 25000-дəн артыг охуҹу вар иди. Китабларын јарыдан чоху Азəрбајҹан дилиндə, охуҹуларын исə дөрддə үчү азəрбајҹанлылар иди.[2] Һəмин иллəрдə республиканын кəндлəриндə гираəт комаларынын да кениш шəбəкəси јарадылмышды.[3]

1920-ҹи иллəрдə Азəрбајҹанда күтлəви китабханаларла јанашы елми, техники, сəhијјə, кəнд тəсəррүфаты, мəктəб вə həмкарлар иттифаглары китабханаларынын шəбəкəлəри дə сүр'əтлə инкишаф едирди. Һəмин дөврдə Азəрбајҹанда артыг илк ири елми, техники вə хүсуси китабханалар сырасында фəалијјəт көстəрəн Бакы Дөвлəт Университетинин китабханасы, 1920-ҹи илдə тəшкил едилмиш Политехник Институтунун китабханасы, 1921-ҹи илдə јаранмыш Азəрнефт мəркəзи елми-техники китабханасы, 1923-ҹү илдəн фəалијјəтə башламыш Азəрбајҹанын тəдгиг вə тəтəббө ҹəмијјəтинин китабханасы, 1924-ҹү илдəн охуҹулара хидмəт едəн Азəрбајҹан həмкарлар иттифагы мəркəзи китабханасы, 1925-ҹи илдə əсасы гојулмуш Азəрбајҹан Дөвлəт Китаб Палаты вə китабхана-библиографија мүəссисəлəри варды.

20-ҹи иллəрдə Азəрбајҹанда китабханачылыг иши саhəсиндə həјата кечирилəн əн мүhүм тəдбирлəрдəн бири 1923-ҹү ил ијунун 5-дə Азəрбајҹан Дөвлəт Үмуми Китабханасынын ачылышы иди.[4]

Республикамызда илдəн-илə артан китабхана шəбəкəси халгын мүталиə мəдəнијјəтинин формалашмасына чох сəмəрəли тə'сир көстəрди. 20-ҹи иллəрдə əhали тəрəфиндəн охунан китабларын демəк олар ки, 90-95 фаизи китабхана китабы иди. Китабханалар мүhүм тə'лим-тəрбијə мүəссисəлəри кими савадсызлығын лəғв едилмəсиндə, əhалинин елми дүнјакөрүшүнүн формалашмасында, политехник тəhсилдə, халг тəсəррүфатынын бүтүн саhəлəри үчүн кадр јетишдирилмəсиндə тəhсил оҹаглары илə јанашы фəалијјəт көстəрирди.

Азəрбајҹанда китабхана шəбəкəлəри инкишаф етдикҹə, онла-

1. Хəлəфов А.А. Совет Азəрбајҹанында китабхана ишинин тарихиндəн. -Б., 1960. с.114.
2. Јенə орада, с.75.
3. Јенə орада, с.83.
4. Азəрбајҹан Демократик Республикасы. -Б., 1992. с.32.

рын фәалијјәти мүрәккәбләшдикчә, тәблиғатчылыг, сијаси маарифчилик, мүталиәјә рәһбәрлик вә с. иш үсуллары зәнкинләшдикчә китабхана иши саһәсиндә методики рәһбәрлик системинин формалашмасы зәруријјәти дә артырды.

Бу зәруријјәт китабхана ишинә пролетар диктатурасы идеолокијасына мүвафиг мәркәзләшдирилмиш партија вә дөвләт рәһбәрлији принсипләринин һәјата кечирилмәси мәнсубијјәтиндән асылы олараг бүтүн китабханаларын фәалијјәтинин, дөврүн сијаси, идеоложи, мәдәни вә тәсәррүфат вәзифәләринә табе етдирилмәси сијасәтиндән ирәли кәлирди. 20-чи илләрдә мејдана чыхан китабхана ишинә методики рәһбәрлик анлајышы маһијјәт е'тибары илә совет режими шәраитиндә тәшәккүл тапмышды вә принсипиал чәһәтдән дөвләтин китабхана сијасәтиндә јени мәсәләләрдән бири иди. Китабханалара методики рәһбәрлик системи Азәрбајчан КП вә совет һөкумәтинин "мәдәни ингилаб" вәзифәләринә ујғун олараг китабхана ишинин сүр'әтлә инкишафынын, республика әразисиндә китабханаларын планлы гајдада јерләшдирилмәсинин, күтләләр ичәрисиндә елми-техники биликләрин, ичтимаи-сијаси вә бәдии әдәбијјатын тәблиғинин елми-методики тә'лиматчысы функсијаларыны һәјата кечирмәли иди.

Китабханалара методики рәһбәрлик системи ејни заманда республикада китабхана ишинин дурмадан тәкмилләшдирилмәсиндә, китаб тәблиғинин вә мүталиәјә рәһбәрлијин сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә, китабхана кадрларынын мүвафиг вәзифәләрә ујғун шәкилдә һазырланмасында партија вә дөвләт органларына әмәли көмәк көстәрән бир јардымчы орган кими нәзәрдә тутулурду.

Мәһз бу сәбәбләрдән 20-чи илләрдә Азәрбајчанда китабханалара методик рәһбәрлик иши республика Халг Маариф Комиссарлығынын мәктәбдәнкәнар ишләр шө'бәси тәрәфиндән һәјата кечирилмәјә башлады.

Шө'бәнин һәјата кечирдији илк тәшкилати-методики тәдбирләр кадр һазырлығына јөнәлдилмишди. Азәрбајчанда пешәкар китабханачы кадрларын олмамасы, шүбһәсиз ки, әһалијә китабхана хидмәтинин сәмәрәли тәшкилини, еләчә дә китабхана шәбәкәсинин кенишләндирлмәсини хејли чәтинләшдирирди. Гаршыда китабхана ишинин технолокијасыны билән ихтисаслы вә пешәкар китабханачыларын һазырланмасы кими чох мүһүм вәзифә дурурду. Бу мәгсәдлә республика Халг Маариф Комиссарлығы мәктәбдәнкәнар ишләр шө'бәсинин китабхана јарымшө'бәси республикада илк дәфә 6 һәфтәлик китабханачылыг курсу тәшкил етди. Курсун илк мә'зунлары 90 нәфәр олду вә онларын һамысы шәһәр, гәза, рајон вә еләчә дә Азәрбајчан Ордусунун китабханаларына

көндәрилди.[1] Курсун ишиндә Бакы китабханаларынын тәчрүбәли ишчиләри, китабханачы-методистләр фәал иштирак едирдиләр. Бунларын ичәрисиндә Мирзә Һәсән Рзагулузадә, Һүсејн Тағыјев, Ә.Ә.Сејидзадә вә б. вар иди. Курсун динләјичиләри Бакынын ири вә габагчыл китабханаларында тәчрүбә мәктәбләри кечирдиләр. Белә курслар 1921-1922-чи илләрдә дә мүнтәзәм сурәтдә тәшкил едилирди.

Әлбәттә, Халг Маариф Комиссарлығы тәрәфиндән тәшкил едилмиш курслары сырф методики тәдбирләр кими гијмәтләндирмәк олмаз. Бу курслар илк нөвбәдә дөвләт тәрәфиндән илк пешәкар китабханачылар дәстәсинин јарадылмасына јөнәлдилмиш тәдбирләр иди. Лакин илк китабханачылыг вәрдишләринә малик олан кадрларын һазырланмасы ејни заманда онлара методики рәһбәрлик системинин јаранмасы иди.

Гејд етмәк лазымдыр ки, 20-чи илләрдә Азәрбајчанда китабхана ишинә рәһбәрлик ваһид мәркәздә бирләшдирилмәмишди. Онлара вә еләчә дә дикәр мәдәни-маариф мүәссисәләринә мүхтәлиф комиссарлыглар, идарәләр вә мүәссисәләр тәрәфиндән рәһбәрлик едилирди. Бу иши ваһид мәркәздә бирләшдирмәк мәгсәдилә 1921-чи илдә Азәрбајчанда Баш Сијаси Маариф Идарәси јарадылды.[2] Бу идарә тәшкилат бахымындан Халг Маариф Комиссарлығына табе иди.

Баш Сијаси Маариф Идарәсинин нәздиндә әввәлләр (апрелсентјабр ајларында) мүстәгил китабханачылыг шө'бәси, сонралар исә ваһид китабхана вә клуб шө'бәси јарадылды. Бу шө'бә аз бир мүддәт әрзиндә Бакы Халг Маариф Шө'бәсинин сијаси маариф идарәсинин китабханачылыг шө'бәси илә әлагәли шәкилдә фәалијјәт көстәрмәјә башлады. Гејд етмәк лазымдыр ки, Сијаси Маариф Идарәсинин јарадылмасы вә онун структур гурулушунда китабхана бөлмәсинин олмасы республикада китабхана ишиндә, методики рәһбәрлик системинин јаранмасы вә формалашмасында јени мәрһәлә олду. Сијаси Маариф Идарәси Азәрбајчанда китабхана хидмәтинин сәвијјәсинин јүксәлдилмәсинә, бу ишин әлагәләндирилмәсинә хүсуси әһәмијјәт верирди. Бу мәгсәдлә Сијаси Маариф Идарәсинин фәалијјәтиндә китабханалара методики рәһбәрлик ишинин тәшкили саһәсиндә һәјата кечирилән тәдбирләр диггәтәлајигдир. Бу тәдбирләр илк нөвбәдә китабхана ишинә даир методики мәктубларын, тә'лиматларын, әсаснамәләрин тәртибинә јөнәлдилмишди. Тәртиб едилмиш материаллар шәһәр, гәза, рајон китабханаларына вә еләчә дә гираәт комаларына көндәрилди.

1. Народное просвещение, 1920, N 2, с.75.
2. Хәләфова А.А. Совет Азәрбајчанында китабхана ишинин тарихиндән. Б., 1960, с.53.

Баш Сијаси Маариф Идарәсинин нәшр едилмиш методики вәсаитләри һаггында хүсуси дајанмаг лазымдыр. Китабханалара методики рәһбәрлијин ән мүһүм формаларындан бири олан методики вәсаитләрин Азәрбајҹанда илк нүмунәләринин мејдана кәлмәси мәһз Сијаси Маариф Идарәсинин фәалијјәтилә бағлыдыр. Бу вәсаитләр ичәрисиндә биринчи нөвбәдә Ә.Ә.Сејидзадәнин "Кичик түрк китабханалары нечә олмалыдыр" (1921)[1], "Китабхана нәдир вә үмумән нечә китабханалар олур" (1922)[2], "Китабын күчү вә әһәмијјәти нәдәдир" (1922)[3], "Ел китабханаларында китаблар нечә јазылмалы вә тәсниф едилмәлидир" (1922)[4] китабчаларыны илк методики нүмунәләр һесаб етмәк олар. Сејидзадәнин "Китабын күчү вә әһәмијјәти нәдәдир" методики вәсаитиндә китабын мејдана кәлмәсинин гыса тарихчәси, китаб вә мүтаиләнин шәхсијјәтин формалашмасында, һәмчинин ҹәмијјәтин инкишафындакы ролу көстәрилир. "Китабхана нәдир вә үмумән нечә китабханалар олур" адлы вәсаитдә Ә.Ә.Сејидзадә јазылы абидәләр топлусу кими китабханаларын узаг кечмишиндән бәһс едир, гәдим Мисирин, антик Јунаныстанын вә Романын китабханаларындан бәһс едир, мүасир китабханаларын нөвләрини ачыглајыр, онларын ҹәмијјәтдәки маарифчилик фәалијјәтини шәрһ едир.

"Ел китабханаларында китаблар нечә јазылмалы вә тәсниф едилмәлидир" адлы методики көстәришдә Сејидзадә мүасир каталог системләриндән, чап әсәрләринин тәсвир гајдаларындан, дүнја китабханаларында тәтбиг едилән тәснифат системләри вә хүсусән онлуг тәснифат ҹәдвәлләриндән бәһс едәрәк китабларын тәснифләшдирмә методикасыны кениш шәкилдә тәсвир едир.

20-ҹи илләрдә Сијаси Маариф Идарәси нәшријјаты тәрәфиндән китабхана тәшкилинә даир бир сыра башга гијмәтли методики көстәришләр, төвсијәләр, учот формалары, мүхтәлиф әсаснамә вә тә'лиматлар да нәшр едилмишдир. Бу вәсаитләрдән бә'зиләри рус дилиндән тәрҹүмә едилмишдир. Мәс: Вожгалски А. "Гираәтхана комасында насыл чалышмалы" (1924)[5], Белов А. "Мөвзу каталогу нә демәкдир вә ону кәнд китабханаларында насыл тәшкил етмәли" (1926)[6] вә дикәр нүмунәләр китабханачыларын

1. Сејидзадә Ә.Ә. Кичик түрк китабханалары нечә олмалыдыр. -Б., Сијаси маариф мүдиријјәти нәшријјаты, 1921. -24 с.

2. Сејидзадә Ә.Ә. Китабхана нәдир вә үмумән нечә китабханалар олур. -Б., 1922. -46 с.

3. Сејидзадә Ә.Ә. Китабын күчү вә әһәмијјәти нәдәдир. –Б., 1922. -26 с.

4. Сејидзадә Ә.Ә. Ел китабханасында киталар нечә јазылмалы вә тәсниф едилмәлидир. –Б., 1922. -48 с.

5. Вожгалски А. Гираәтхана комасында насыл чалышмалы. -Б., 1924. -79 с.

6. Белов А.М. Мөвзу каталогу нә демәкдир вә ону кәнд китабханаларында насыл тәшкил етмәли. -Б., Али Сијаси Маариф Идарәси нәшријјаты. -Б., 1926. -36 с.

пешә биликләринин инкишафына вә еләҹә дә әһалијә китабхана хидмәтинин тәкмилләшмәсинә сәмәрәли тә'сир көстәрә билән вәсаитләр иди. 20-ҹи илләрдә республиканын китабханаларында каталог системинин јарадылмасы вә китабхана фондунун тәшкилиндә чох мүһүм васитә олан Азәрбајҹан дилиндә М.Һ.Рзагулузадәнин "Ики рәгәмли ҹәдвәл (Кеттер үсулу үзрә)" вәсаити дә мәһз Баш Сијаси Маариф Идарәсинин сифариши әсасында һазырланмыш вә нәшр едилмишдир.[1] Бу вәсаитлә јанашы һәмин идарә 1926-чы илдә Азәрбајҹанда илк дәфә "Онлуг китабхана системи"ни Азәрбајҹан дилиндә нәшр етдирмишдир.[2]

Мә'лум олдуғу кими, 20-ҹи илләрдән башлајараг Азәрбајҹанын кәнд зәһмәткешләринә китабхана хидмәти әсасән гираәт комалары васитәсилә һәјата кечирилирди. Гираәт комаларынын ишиндән бәһс едән Абузәр Хәләфов јазыр: "Республикамызын кәндләриндә гираәт комаларынын кениш шәбәкәси јаранмыш вә сабитләшмишди. 1925-ҹи илдә Азәрбајҹанда 227 гираәт комасы вар иди. Гираәт комаларындан истифадә етмәк кәндлиләрин мәишәтинә дахил олмаға башламышды. Гираәт комаларына Азәрбајҹан дилиндә нәшр едилән бүтүн гәзет вә журналлар көндәрилирди. 1925-ҹи илдә Баш Сијаси Маариф Идарәси һәр бир гираәт комасына 350 нүсхә китаб көндәрмишди."[3]

Гираәт комаларынын сүр'әтлә артмасы онларда ишләјән кадрларын ихтисас биликләринин, үмуми дүнјакөрүшүнүн, тәшкилатчылыг вәрдишләринин инкишафы вә тәкмилләшдирилмәсини тәләб едирди. Мәһз бу сәбәбдән 20-ҹи илләрдә республика сијаси маариф идарәләринин һазырладығы вә нәшр етдији методики вәсаитләр системиндә гираәт комаларында ишин тәшкилинә, бу саһәдә әлдә едилмиш габагҹыл тәҹрүбәнин јајылмасына хүсуси диггәт јетирилирди. Бу вәсаитләр ичәрисиндә сырф Азәрбајҹан тәҹрүбәси әсасында һазырланмыш вә еләҹә дә рус дилиндән тәрҹүмә едилмиш китабчалар да вар иди. Мәсәлән, 1924-ҹү илдә 300 нүсхәдә чап едилмиш "Октјабр клуб вә гираәт комаларында" адлы методики вәсаит республикамызын габагҹыл клуб вә китабханаларынын иш тәҹрүбәсини әкс етдирирди.[4] Бу дөврдә чап олунан методики вәсаитләр әсасән гираәт комаларынын фәалијјәтинин ајры-ајры саһәләринә даир төвсијәләр вә тә'лиматлардан ибарәт иди. Белә вәсаитләрдән "Гираәтхана комасында мүһасибәләри на-

1. Рзагулузадә М.Һ. Икирәгәмли ҹәдвәл / Кеттер үсулу илә / –Б., 1927. -33 с.

2. Онлуг китабхана системи. -Б., Али Сијаси Маариф Идарәси нәшријјаты, -Б., 1926. -58 с.

3. Хәләфов А.А. Совет Азәрбајҹанында китабхана ишинин тарихиндән. -Б., 1960. -88 с.

4. Октјабр клуб вә гираәт комаларында. -Б., Али Сијаси Маариф Идарәсини нәшријјаты, 1924. -96 с.

сыл апармалы",[1] "Гираәтхана комасында насыл чалышмалы", "Гираәт комасында гәзетә ишләри",[2] "Гираәт комаларынын фәалијјәти барәсиндә (тә'лимат)",[3] "Гираәт комасынын мә'лумат ишләри"[4] вә с. көстәрмәк олар. Белә васаитләр бир гајда олараг 100-300 нүсхә тиражла чап едилиб республиканын бүтүн китабханалары вә гираәт комаларын вә еләчә дә дикәр мәдәни-маариф мүәссисәләринә көндәрилирди. Методики васаитләрлә јанашы гираәт комаларында чалышан ишчиләр үчүн вахташыры курслар вә семинарларын тәшкилиндә дә Баш Сијаси Маариф Евинин 20-чи илләрдә һәјата кечирдији тәшкилати-методики тәдбирләр хүсуси јер тутурду. Белә курслар бир гајда олараг 90-100 нәфәрдән ибарәт һәр ил тәшкил едилирди.

Белә ки, Баш Сијаси Маариф Идарәсинин коллекијасынын гәрары илә 1927-чи илин апрелиндә Бакы вә Кәнчә шәһәрләриндә гираәт комасы ишчиләринин бир ајлыг курсу тәшкил олунду.[5] 1928-чи илдә Бакыда республиканын кәнд вә рајонлары гираәт комалары мүдирләринин ики һәфтәлик курсу тәшкил едилмишди.[6] Һәмин курсда мүасир шәраитдә кәнддә мәдәни гуручулугла әлагәдар гираәт комаларынын мәгсәд вә вәзифәләри һаггында мүһазирәләр охунду, китабхана ишчиләри арасында тәчрүбә мүбадиләси едилди.

20-чи илләрдә китабханачы кадрларын һазырланмасы вә тәкмилләшдирилмәси саһәсиндә һәјата кечирилән диггәтәлајиг һадисәләрдән бир дә гәзаларда ихтисасартырма курсларынын тәшкил едилмәси иди. Баш Сијаси Маариф Идарәси 1926-1928-чи илләрдә бир сыра гәзаларда, о чүмләдән Кәнчәдә, Шәкидә, Шамахыда, Губада китабхана вә гираәт комалары ишчиләри үчүн тәкмилләшдирмә курслары тәшкил едирди.[7]

1926-чы илин апрелиндә Баш Сијаси Маариф Идарәси Бакы шәһәр сијаси маариф идарәси вә һәмкарлар иттифагы мәдәнијјәт шө'бәси илә бирликдә һәмкарлар тәшкилатлары китабханаларынын ишчиләринин 2 ајлыг курсуну тәшкил етдиләр. Курсун ишиндә 44 нәфәр китабханачы әһатә олунмушду.[8]

Беләликлә, 20-чи илләрин биринчи јарысындан Халг Маариф Комиссарлығы вә хүсусән Баш Сијаси Маариф Идарәси Азәрбајчанда китабханалара методики рәһбәрлик саһәсиндә апарычы мүәссисәләр кими иштирак едир вә апарычы рол ојнајырды.

1. Гираәт комасында мүсаһибәләри насыл апармалы. -Б., 1926. -78 с;
2. Скуловски М. Гираәт комасында гәзетә ишләри. -Б., 1926. -71 с.
3. Тә'лимат (гираәт комаларынын фәалијјәти барәсиндә). -Б., 1925. -16 с.
4. Филиппов С. Гираәт комасынын мә'лумат ишләри. -Б., 1927. -32 с.
5. Азәрбајчан Республикасы МДА. ф 1. с. 2, иш 200, в.45.
6. Јенә орада.
7. Азәрбајчан Республикасы, МДА, ф 1439, с.2, иш. 200 в.45.
8. Бакы шәһәр ХДС ИК-нин архиви ф. 41, с. 1. иш 835, в.50.

Онларын методики рәһбәрлик фәалијјәти китабханачылыг саһәсиндә идарәетмә вә дөвләт нәзарәти функсијалары илә әлагәли шәкилдә һәјата кечирилир вә әсасән китиабхана ишиндә партија вә дөвләт сијасәтинин һәјата кечирилмәсинә табе едилирди.

20-чи илләрин икинчи јарысында Азәрбајчанда күтләви китабханалар шәбәкәси илә јанашы сүр'әтлә инкишаф етмәјә башлајан дикәр китабхана шәбәкәләринин вә хүсусән һәмкарлар иттифаглары китабханалары шәбәкәләринин вәзифәләринин дөврүн тәләбләринә мүвафиг сурәтдә мүрәккәбләшмәси онлара методики рәһбәрлик саһәсиндә дә кејфијјәт дәјишикликләрини тәләб едирди.

Республикамызда китабхана ишинин үмуми јүксәлиши пешәкар китабханачы кадрларын сај артымы, китабханачылыг фикринин формалашмаға башладығы бир шәраитдә онлара методики рәһбәрлик системи јалныз Халг Маариф Комиссарлығы вә о чүмләдән Баш Сијаси Маариф Идарәси чәрчивәсиндә инкишаф едиб тәкмилләшә билмәзди. Јени шәраитдә китабханалара методики рәһбәрлик иши системли характер алмалы, дахили ијерархијалы структура малик олмалы вә елми әсасларла идарә олунан бир сосиал фәалијјәт саһәсинә чеврилмәли иди. Бу исә өз нөвбәсиндә методики рәһбәрлик системинин јерли өзәкләринин мејдана кәлмәси, даһа доғрусу, һәр бир рекион вә шәбәкә дахилиндә методики мәркәзләрин јарадылмасыны вә методики фәалијјәтин идарәләрарасы әлагәләндирилмәси механизминин формалашмасыны тәләб едирди.

20-чи илләрин икинчи јарысында Азәрбајчанын бир сыра гәзаларында, еләчә дә Бакы вә онун рајонларында "методики бирликләр" мејдана кәлмәјә башлајыр. Бу методики бирликләр өзләриндә мүвафиг әразидә јерләшән бүтүн китабхана шәбәкәләрини әһатә етмәклә бир нөв шәбәкәләрарасы методик мәркәз функсијаларыны јеринә јетирмәјә чалышырдылар.

Бу дөврдә Бакы шәһәр китабханалары методики бирлији хүсусән һәртәрәфли фәалијјәт көстәрирди. Бу бирлијин ишиндә республиканын танынмыш вә тәчрүбәли ишчиләриндән 5-чи партија гурултајы адына китабхананын мүдири Нәнәханым Кәримова, Ленин адына Мәркәзи Шәһәр Китабханасынын мүдири Рәфигә Рәһимбәјова, Сабир адына китабхананын мүдири Сәфәрәли Рәһимзадә, Бакы Шәһәри Ичраијјә Комитәси Сијаси Маариф Идарәсинин методкабинетинин методисти Һүсејн Тағыјев, Фиолетов адына китабхананын мүдири Берта Шулман вә с. әмәкдашлар сәмәрәли фәалијјәт көстәрирдиләр. Бакы китабханачылары методики бирлији јалныз 1926-чы илдә 95 ичлас кечирмиш вә бу ичласлар-

да китабхана ишинин актуал мәсәләләри музакирә едилмишдир. Мәс., "Китабханаларда јени әлифбанын тәблиғи", "Бакы шәһәр китабханаларында дәрнәкләрин фәалијјәти", "Бакы рајонларынын китабханаларына гадын охучуларын чәлб едилмәсинин вәзијјәти", "Ушаглара китабхана хидмәтинин вәзијјәти", "Сәнаје мүәссисәләриндә сәјјар китабханаларын тәшкили" вә с.[1]

Бакы шәһәр китабханалары методикі бирлијинін фәалијјәтини оператив вә мәгсәдјөнлү тәшкил етмәк үчүн 1926-чы илдә онун нәздиндә беш бөлмә тәшкил едилди:

1. Методики бөлмә
2. Китаблары өјрәнән бөлмә
3. Азәрбајчан бөлмәси
4. Ушагларла иш бөлмәси
5. Сәјјар китабхана хидмәти бөлмәси

Бу бирлијин фәалијјәтинә рәјасәт һеј'əти рәһбәрлик едирди. Рәјасәт һеј'əти бөлмәләрин иш планларыны тәсдиг едир, шәһәр әһалисинә китабхана хидмәтинин преспектив планларыны ишләјир, методики ишин мүхтәлиф мәсәләләрини музакирә едирди. Бирлијин 1927-чи илдә музакирә етдији мәсәләләр ичәрисиндә Бејнәлхалг гадынлар күнү, 26 Бакы комиссарынын хатирәси, Октјабр ингилабынын 10-чу илдөнүмү, түрколожи гурултајын Бакыда кечирилмәси вә с. хүсуси јер тутур.[2] Бирлијин фәалијјәтиндә әдәбијјатын тәблиғи, сәјјар китабханаларын тәшкили, әдәби-бәдии кечәләрин кечирилмәси вә с. мәсәләләрин методики тә'минатына хүсуси диггәт јетирилирди. Белә ки, тәкчә 1928-чи илдә билаваситә методик бирлик тәрәфиндән Бакы шәһәри вә онун рајонларында јерләшән китабханаларда 108 мүһазирә, 53 әдәби-бәдии кечә, 479 сәрки, 689 албом вә плакат, 379 төвсијә сијаһысы, 840 дәрнәк ичласы вә с. тәдбирләр кечирилмишдир.[3]

20-чи илләрдә Бакы китабханаларынын нәздиндә бир сыра мараглы дәрнәкләр фәалијјәт көстәрирди. Мәс., китабхана достлары, әдәбијјат, драм, бәдии, мүхбир, китабы өјрәнән, чилдчи, тәбиәти севәнләр, радио һәвәскарлары, ушаг достлары, инчәсәнәти севәнләр вә с. Бу дәрнәкләрин фәалијјәти, дәрнәк рәһбәрләринин сечилмәси мәһз Бакы шәһәр китабханалары методики бирлијинин рәјасәт һеј'əти тәрәфиндән идарә олунурду. Бундан әлавә методик бирлик шәһәрин күтләви китабханаларында тез-тез охучу јығынчаглары, бу вә ја дикәр китабхананын фәалијјәтинә һәср едилмиш конфранслар да тәшкил едирди ки, белә јығынчаг вә конфранс-

1. Бакы шәһәр ичра һакимијјәтинин архиви, иш 41. сиј. 1. иш 838 в.53.
2. Бакы шәһәр ичра һакимијјәтинин архиви, ф. 41, си1. 1, иш 830, в 54.
3. Бакы шәһәр ичра һакимијјәтинин архиви, ф. 41, сиј. 1, иш 830, в.54.

ларда китабханалар өз иши һагтында һесабат верир вә фәал охучулар онларын фәалијјәтини тәһлил едир, гијмәтләндирирди.

1926-чы илдә Бакы шәһәр китабханаларынын методики бирлијинин рәјасәт һеј'əти ушаг китабханаларынын вә ушаг шө'бәләри олан дикәр китабханаларын јај ајларанда өз ишләрини шәһәрин парк, бағ вә дикәр хијабанларында тәшкил етмәк тәшәббүсүнү галдырды вә мај ајынын 20-дә Бакы шәһәри күтләви китабханаларынын јај мөвсүмүндә фәалијјәти мөвзусуна 2 күнлүк семинар тәшкил етди.[1] Семинарда Бакынын парк, бағ вә дикәр хијабанларында вә күтләви кәзинти јерләриндә хүсуси сәјјар ушаг гираәтханаларынын тәшкили, дәрсә, мәктәбә лагејдлик көстәрән ушагларын гираәтханалара чәлб едилмәси, ушаглара китабхана хидмәтинин форма вә үсулларындан бәһс едилир вә бу ишин сәмәрәли тәшкили үчүн әмәли тәдбирләр програмы тәртиб едилиб китабханалара төвсијә едилирди. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу иш Бакы шәһәри күтләви китабханаларынын фәалијјәтиндә тамамилә јени тәчрүбә иди. Китабханалар вә илк нөвбәдә ихтисаслашдырылмыш ушаг китабханалары шәһәрин мүхтәлиф парк вә бағларында тәшкил етдији сәһәрчикләрә, көрүшләрә, суал-чаваб саатларына, әдәби викториналара, нағыл саатларына, учадан охулара әввәлләр китабханалардан һеч истифадә етмәјән хејли ушаг охучусу чәлб етмәк мүмкүн олмушду. Онларын бир чоху мүталиә етмәклә јанашы китабхана ишчиләринә көмәк дә едирдиләр. "Бакински рабочи" гәзети бу мүнасибәтлә јазырды: "Гираәтханалар чохлу саһибсиз вә хырда алверлә мәшғул олан ушаглары, чәкмә тәмизләјәнләри вә башгаларыны, еләчә дә өмрүндә һеч китаб көрмәмиш ушаглары белә охучулар сырасына чәлб едә билмишләр. Бу мүддәт әрзиндә һәмин гираәтханалара мүталиәјә 8540 нәфәр ушаг чәлб етмишләр."[2]

1926-чы илин октјабрында методики бирлијин рәјасәт һеј'əтинин ичласында Бакы шәһәри ушаг китабханаларынын јај ајларында фәалијјјәтинин јекунлары кениш музакирә едилди.[3] Музакирәдә рәјасәт һеј'əтинин үзвләриндән Р.Рәһимбәјова, С.Рәһимзадә, Һ.Тағыјев, И.Волкович, А.Малкина чыхыш едәрәк китабханаларын бу фәалијјәтини тәһлил едиб чох јүксәк гијмәтләндирдиләр. Ичласда ејни заманда бу ишин ән'әнәјә чеврилмәси вә ушаг китабханаларына методики рәһәбәрлијин даһа да тәкмилләшдирилмәси мәсәләси дә кениш музакирә едилди.

Бу хејирхаһ вә мараглы тәдбир Бакы китабханалары тәрәфиндән 1926-чы илдән башлајараг 1980-чи илләрин сонларына гәдәр давам етдирилмишдир. Тәәссүф ки, сон илләр шәһәримизин парк

1. Бакы шәһәр ичра һакимијјәтинин архиви, ф. 41, с. 1, иш 830, в.53.
2. Бакински рабочи, 1926, 8 октјабр.
3. БШИҺА, ф. 41, с.1, иш 830, в. 53.

вә хијабанларынын, дикәр күтләви кәзинти мејданларынын јарытмаз вәзијјәтә дүшмәси илә әлагәдар 50 илдән артыг давам едән бу мүтәрәгги ән'әнә дајандырылмышдыр. Шүбһәсиз ки, мүасир дөврдә Азәрбајҹанда китабханаларын күтләви тәдбирләрин тәшкили илә әлагәдар фәалијјәтинин хејли зәифләдији бир шәраитдә тарихи тәҹрүбәјә иснад едәрәк 20-ҹи илләрдән китабхана ишиндә кениш вүс'әт тапмыш китабханаларын нәздиндәки дәрнәкләрин, парк вә хијабанларымызда сәјјар гираәтханаларын тәшкили ән'әнәләринин бәрпа едилмәси вә методики бахымдан мүасир шәраитә ујғунлашдырылмасы республикамызда әһалијә китабхана хидмәтинин демократикләшдирилмәси јолунда уғурлу аддым оларды.

20-ҹи илләрин икинҹи јарысында Азәрбајҹан Мәркәзи Дөвләт Китабханасы артыг республикамызда китабханачылыг саһәсиндә апарыҹы мүәссисә кими формалашмаг мәрһәләсинә дахил олмушду. 1928-ҹи ил јанварын 1-нә олан мә'лумата көрә китабхананын фондунда 300 мин китаб, китабча, журнал, гәзет вә дикәр материаллар топланмышды. Китабхананын фондунда 38 дилдә чап мәһсулаты мүһафизә едилирди. Китабхана һәмин ил 3183 охуҹуја хидмәт етмишди. 1927-ҹи илдә китабханада 29 нәфәр әмәкдаш фәалијјәт көстәрирди.[1]

Азәрбајҹан Мәркәзи Дөвләт Китабханасынын методики фәалијјәти 1927-ҹи илдән методики мәктубларын тәртиби илә башланды. Һәмин ил китабхана "Јени әлифбанын китабханаларда насыл тәблиғ едилмәси", "Китабхана каталогларыны насыл тәшкил етмәли" мөвзусунда илк методики мәктублар тәртиб едиб Бакы, гәзә вә рајон китабханаларына көндәрди.[2] Методики мәктубларла јанашы китабхана ејни заманда илк библиографик көстәриҹиләрин вә төвсијә сијаһыларынын тәртиби илә дә мәшғул олурду. 1927-1930-ҹу илләрдә Мәркәзи Дөвләт Китабханасы "Шәрг инҹәсәнәти", "Шәргдә гадын һәрәкаты", 1927-ҹи илдә Шәрг һаггында ССРИ-дә чап едилмиш әдәбијјат вә с. библиографик көстәриҹиләри чап етдирди.[3] Истәр методик васаитләр вә истәрсә дә библиографик сијаһылар вә көстәриҹиләр республиканын дикәр китабханаларынын фәалијјәтинин тәкмилләшдирилмәсинә јөнәлдилмиш илк тәшкилати-методики тәдбирләр иди. Бунунла јанашы Мәркәзи Дөвләт Китабханасында китабхана ишчиләри үчүн мүнтәзәм олараг јени китабларын иҹмалы, даими китаб сәркиләри вә

1. Сүлејманзадә Г. Мә'нәви сәрвәтимизин бөјүк хәзинәси. М.Ф. Ахундов адына Дөвләт Китабханасынын әсәрләри. 1 һиссә. -Б., 1980, с.22-23.

2. М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҹан Дөвләт Китабханасынын архиви, ф.1, иш 14, с. 60.

3. Јенә орада.

китаб мүзакирәләри онларын ихтисас вә пешә биликләринин дәринләшмәсинә вә тәкмилләшмәсинә тә'сир костәрирди.

Беләликлә, Мәркәзи Дөвләт Китабханасы тәдриҹән республика китабхана ишчиләри үчүн тә'лим-тәрбијә вә методики мәркәзә чеврилирди. Бүтүн бунлар республика китабханаларына методики рәһбәрлик системинин формалашмасында јени дөврүн башланмасы иди. Лакин Азәрбајҹан Дөвләт Китабханасынын 20-ҹи илләрдәки методики фәалијјәти һәлә китабхананын фәалијјәтиндә апарыҹы мөвге тутмурду. Бунун үчүн китабхананын кифајәт гәдәр елми потенсиалы, ихтисаслы кадрлары јох иди. Бундан әлавә китабхананын структур гурулушунда хүсуси методики шө'бәнин вә ја методики кабинәнин олмамасы да методики фәалијјәтин кениш вүс'әт алмасына имкан вермирди.

Әввәлдә гејд етдијимиз кими, 20-ҹи илләрдә Азәрбајҹанда күтләви китабханаларла јанашы мүхтәлиф идарә, мүәссисә, комиссарлыглар, сәнаје саһәләринә мәхсус китабхана шәбәкәләринин дурмадан инкишафы шәбәкәдахили методик мәркәзләрин јаранмасы зәруријјәтини мејдана чыхартды. Бу бахымдан илбәил инкишаф едән һәмкарлар иттифагы китабханалары шәбәкәси, елми-техники, тибб, кәнд тәсррүфаты, тәһсил системинә мәхсус китабхана шәбәкәләринин мүвафиг методики мәркәзләринин јаранмасы башлыҹа вәзифәләрдән бири иди.

1926-чы илин әввәлинә олан мә'лумата көрә республика һәмкарлар иттифагы системиндә 261.574 нүсхә китаб фондуна малик 44 мүстәгил китабхана, јүзләрлә сәјјар вә китаб верилиши мәнтәгәләри вар иди ки, бунлар да 32510 охуҹуја хидмәт едирди.[1] Һәмкарлар иттифагы системиндәки китабханаларын фәалијјәтинә методики рәһбәрлик ишини низама салмаг мәгсәдилә АҺИШ-ин јанында хүсуси "китабхана бүросу" тәшкил едилмишди. Бу бүро мүнтәзәм олараг китабхана мүдирләринин мүшавирәсини кечирир, методики мә'рузәләр динләјир, габагҹыл иш тәҹрүбәсини тәблиғ едирди. Бунунла јанашы, 1924-ҹү илдә дағ-мә'дән фәһләләри һәмкарлар иттифагы мәркәзи китабханасы тәшкил едилди.[2]

20-ҹи илләрин икинҹи јарысында республика һәмкарлар иттифагы китабханаларына методики рәһбәрлик АҺИШ-ин мәдәни-маариф шө'бәси, китабхана бүросу вә һәмкарлар иттифагы мәркәзи китабханасы тәрәфиндән һәјата кечирилирди. Бу тәшкилатларын әлагәли фәалијјәти нәтиҹәсиндә ајда бир дәфә китабхана ишчиләринин методики семинар-мүшавирәләри тәшкил едилирди. Бундан әлавә "Китабхана бүро"сунун әмәли фәалијјәти нәтиҹә-

1. Гулијев Т. Азәрбајҹанда китабханачылыг иши. (Республика Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын маиериаллары әсасында) -Б., 1986, с.15.

2. Јенә орада.

синдә дикәр шәһәрләрдән вә хүсусән Москвадан мүнтәзәм сурәтдә јени методики әдәбијјатлар алыныр, онларын сәркиләри тәшкил едилирди. Ејни заманда АҺИШ системиндә олан тәчрүбәли китабханачылар јерләрдә китабханалара бахышлар вә јохламалар кечирир, китабханаларын фәалијјәтини өјрәнир, тәһлил едир, габагчыл иш үсулларыны өјрәниб тәһлил едир вә әмәли көмәклик көстәрирдиләр. Бу ишдә габагчыл китабхана ишчиләриндән Әлијусиф Әлијев, Арон Лерман, Билгејис Гасымова хүсуси фәаллыг көстәрирдиләр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, 20-чи илләрдә Азәрбајчанда китабханалара методики рәһбәрлик системи совет вә илк нөвбәдә рус китабханашүнаслыг нәзәријјәси вә тәчрүбәсинин тә'сири алтында инкишаф едирди. Бу тә'сир методики рәһбәрлијин әсас истигамәтләриндә, мәзмунунда, форма вә методларында өзүнү көстәрирди. Шүбһәсиз ки, китабханалара методики рәһбәрлик системи саһәсиндә рус совет нәзәријјәси вә тәчрүбәсиндә мүтәрәгги мејлләр вә иш үсуллары аз дејилди. Бу саһәдә габагчыл рус тәчрүбәсинин өјрәнилиб Азәрбајчан шәраитинә ујғун тәтбиг едилмәси республика һәмкарлар иттифагы китабхана шәбәкәсиндә даһа кениш вә оператив һәјата кечирилирди. Белә ки, АҺИШ-ин рәјасәт һеј'әти 1926-чы илин ијун ајында республика китабхана ишчиләринин бир групуну Москва вә Ленинград шәһәрләринә һәмкарлар иттифагы китабханаларынын иш тәчрүбәсини өјрәнмәк мәгсәди илә е'замијјәтә көндәрилмишди. 1926-чы илин пајызында исә һәмин е'замијјәтин нәтичәләринә һәср олунмуш Бакы шәһәри китабхана ишчиләринин методики мүшавирәси кечирилди.[1] Мүшавирәдә Ленинград шәһәри һәмкарлар иттифагы китабханаларынын иш тәчрүбәсинә үстүнлүк верилди, онларын хүсусән охучуларла апарылан күтләви тәдбирләри, охучу дәрнәкләринин, истеһсалат тәһсилини, китабхана технолокијасы, кадрларын ихтисасынын артырылмасы саһәсиндәки мүтәрәгги иш үсуллары кениш мүзакирә едилди. Мүшавирәдә Москва, Ленинград шәһәрләри һәмкарлар иттифагы китабханаларынын иш тәчрүбәсинин Бакы шәһәр китабханаларында тәтбиг едилмәсинә даир гәрар гәбул олунду.

---

1. Труд. 1926. N 12, с. 21-23.